

KISS GYÖRGY

A televízió néhány történeti műsoráról

Minden korszaknak megvannak a maga tájékoztatási (tömegtájékoztatási) eszközei és szervezetei, amelyeken keresztül a vezetés (a hatalom, az uralkodó osztály, a kormány stb.) tájékoztatja és egyben politikailag, ideológiailag is befolyásolja, orientálja a társadalmat. Természetesen a társadalom különböző egységei (osztályai, rétegei, csoportjai) nem azonosan reagálnak erre az orientálásra. Hogy mit fogadnak el, milyen mélységben; hogy mit hisznek és mit nem, abban nemcsak a tájékoztatási szervek és eszközök felkészültsége, módszere játszik szerepet, hanem sok minden egyéb. Így mindenekelőtt az adott csoport (osztály stb.) felkészültsége, belső struktúrája stb. stb.

A „Forum Romanum”-tól az első kézzel frott újságon (piaci bíradókon) keresztül a rádióig, a televízióig igen széles a tömegtájékoztatási skála. És a tájékoztató eszközök és mechanizmusok többsége még akkor is fennmarad, amikor mellettük és részben helyettük új, korszerűbb lehetőségek valósulnak meg. Az újság nem szüntette meg a tömeggyűlést, a rádió az újságot, a TV a rádiót. Sőt, a televíziózás korában a legkorszerűbbek mellett újra meg újra találkozhatunk a leghagyományosabbakkal is. Ezek persze közismert dolgok, de elismétlésük mégsem fölösleges, mert a televíziózás korában is tudomásul kell vennünk, hogy a TV fontos, de nem egyetlen tájékoztatási intézmény. Napjainkban egyszerre találkozhatunk e televízió tájékoztató szerepének eltúlzásával és lebecsülésével.

A technika, a tudomány, a társadalom felgyorsult fejlődésének korában is egyszerre és egymás mellett léteznek és működnek a tájékoztatás különböző eszközei és rendszerei. Így teljesen természetes, hogy bizonyos munkamegosztás jön létre közöttük. Nem ugyanaz a feladata egy-egy tudományos, művészeti, politikai, gazdasági vagy bármely más kérdés terjesztésében, a róla szóló információ közvetítésében a napilapnak, a folyóiratnak, a rádióknak, a televízióknak, nagygyűlésnek és így tovább. A tájékoztatásnak megvan a maga mechanizmusa, amelyben a különböző tájékoztató eszközök és intézmények helye több-kevesebb pontossággal meghatározható. Éppen ezért érthető és indokolt, hogy a televízió igyekszik felkutatni azokat a speciális lehetőségeket, amelyekkel mást, esetleg többet nyújthat. Csak előljáróban jegyzem meg, ez alatt egyáltalán nem azt értem, sőt a tévés ismeretterjesztés egyik fő veszélyének tartom, hogy a televízió időnként „képesítve” megismétli az egyes kérdésekről már tudottakat, ismerteket. Különösen az évfordulóknál gyakori az ilyesmi.

Most csak egyetlen kérdéstről kívánok szólni: a televízió történeti műsorairól. Pontosabban: a társadalomtudományi szerkesztőség történelmi adásairól. Ezen kívül, mint ismeretes, a televízió más szerkesztőségein (dokumentumfilm-osztály, iskolatelevízió stb.) is készülnek történelmi filmek (különösen évfordulók idején), de ezekre nem kívánok kitérni.

Kezdetben a legismertebb és a legnépszerűbb történeti sorozat a „Századunk” volt, amelynek értéke, az egyes adások iránt megnyilvánult nagy érdeklődés közismert. A műsor készítői „iskolát teremtettek”, s emberek százazreihez hozták közel a történelmet. A Bankgasse, a Frank-

per és a sorozat más adásai úgy vonzották a nézőket mint a legjobb krimik, vagy a leghíresebb archív-filmek. A kutatásokra épült elmélyült történelmi munka, az eredeti dokumentumok bemutatása, a kortársak megszólaltatása mellett nagy szerepet játszott ebben az egyes helyszínek és események rekonstruálása. A jól kidolgozott jeleneteket többnyire tehetséges színészek mutatják be, s az ő játéka az adott kor eredeti dokumentumaival ötvözve adott megbízható képet a korról, s jelentett egyben szórakozást is. Hozzá kell tennem, hogy sok mindent megértett és talán meg is érzett a néző a múlttól: arról a negyedszázados Horthy-rendszerrel, ami gyakran még publicisztikai összefoglalás szintjén sem rögződött agyában. A „Századunk” igazi nagy értéke az volt eddig is és remélem lesz a jövőben is, hogy más történelmi műsoroknál sokkal szélesebb nézőközönséget „ültetett le” a képernyő elé. Közhelynek tűnik, de ennek kapcsán érdemes elmondani, hogy az adott kort vagy témát jól ismerő néző számára is nyújtott újat, s a teljesen tájékozatlan ember is megérthette. Ezt a legnehezebb elérni. Ebben az értelemben a „Századunk” valóban telitalálat volt. A sikernek azonban volt még egy oka, s szerintem ez a legfontosabb. A sorozat ugyan támaszkodott a néző (esetleges) ismereteire, de azokat nem ismételte meg, hanem új, izgalmas információkat juttatott el a nézőhöz, méghozzá „emészthető” formában. Valódi történelmi kutatások, kutatási eredmények adták a sorozat biztos elméleti alapját.

Viszonylag hamar felismertük, hogy a „Századunk” nagyon járható, de *nem egyetlen* útja a történelmi műsoroknak, s hiba volna ezentúl minden történelmi műsort a „Századunk” sablonja szerint készíteni. Nemcsak arra gondolunk, hogy szükség és lehetőség van portré- és interjúfilmekre, valamint egy-egy történelmi eseményt bemutató dokumentumfilmekre is, hiszen ilyenek a Századunkkal egyidőben (vagy még korábban) már jó régen készülnek. Elképzelésünk az volt, hogy lehetséges egy-egy történelmi korszakot, folyamatot is filmre vinni *játékfilm* elemek nélkül, kizárólag eredeti dokumentumok, történészek által elmondott (illetve írt) szöveg és zene alapján. Így amikor szerkesztőségünkön az önálló történelmi műhely létrejött, már nemcsak az volt a feladat, hogy egy-egy történelmi korról, személyről, eseményről korrekciókat készítsenek, hanem hozzá kellett kezdenünk a magyar történelem különböző korszakai szisztematikus feldolgozásához. Ha van is hasonlóság, mégis meglehetősen sok a különbség a történelmi portréfilm és a korszakokat felölelő filmsorozat közt. Nekünk mindegyiket vállalni kell, nem felejtve el, hogy egyik sem helyettesíti a másikat.

Nem teátrális kérdés, hanem valóságos probléma, hogy vajon föl lehet-e dolgozni a magyar történelem egyes korszakait ilyen eszközökkel. Be lehet-e mutatni mondjuk Mátyás korát, vagy a reformkort játékfilm elemek nélkül. A kérdés nehéz volt, mert majdnem lehetetlen érdekesen és izgalmasan bemutatni egy olyan kort *csak* dokumentarista módszerekkel, amelyről csak irat, épület (illetve rom), használati és dísz tárgy, ékszer maradt az utókorra. Bármilyen hosszan is mutathatunk be korabeli edényeket, bútorokat, fegyvereket, kódexeket, okmányokat, azok nem érik el azt a hatást, amit a megelevenített történelem adhat. A múzeumi tárgy — tárlóban vagy abból kiemelve — holt tárgy marad és a néző a tizedik kelyhet, kengyelvasat, gyűrűt már méla unalommal nézi. A tapasztaltabb néző pedig már előre tudja, hogy „most forgatják majd meg a tárgyat” és minden „fogást” előre ismer. Közhelynek tűnik, de mégis el kell itt is mondanom, hogy a néző szórakozni akar, ha leül a képernyő elé. Pontosabban: szórakozni *is!* Nem is szólva arról, hogy milyen rendkívül nagy a különbség, ha a néző *csak* hallja vagy *látja* is a történelmet. Egy-egy film (30—35 percig) lehet nemes, izgalmas szórakozás akkor is, ha egy-két okos, művelt ember „végigbeszéli”, de képzeljük el ugyanazt hét-nyolc részben. Mi történik akkor, ha az adott történelmi filmet (filmsorozatot) „megfosztjuk” a rekonstruált jelenetekben rejlő nagy népszerűsítő hatástól. Vajon ilyenkor mi adja az izgalmat, a belső feszültséget?!

Nem akarok későbbi mondanivalóim elé vágni, de már itt megjegyzem, hogy nagyon hamar kiderült: az a kulcskérdés, hogy milyen új és mennyire érdekes az az információ, amit a nézőnek ad egy-egy ilyen műsor. Friss, szellemes, érdekes információval is lehet kötni a nézőt, még akkor is, ha kevés képi anyagot adunk hozzá. Ugyanakkor a képi sztereotípiák is könnyen válnak unalmassá. Ennek kapcsán kell megemlítenem az információmennyiség nagyarányú

felnövekedését, melyben természetesen némi legenda is van. Ugyanis a szelektálás mindenekelőtt attól függ, hogy milyen felkészültségű ez a közeg, akik közt terjed az információ. Minél alacsonyabb a felkészültsége a befogadónak, annál jobban kell szelektálni a közlőnek. És megfordítva: ha a befogadók felkészültsége magas, rájuk lehet bízni a szelektálás javát.

A legnagyobb bajba mindig akkor kerülünk, amikor „össznépi” műsort akarunk készíteni, mert ilyenkor nagyon nehéz eldönteni, hogy mennyi és milyen információt adjunk a nézőnek. Tapasztalataim szerint igen jól beválik az a módszer, ha ugyanazt az információt egyszerre nyújtjuk különböző felkészültségű embereknek. Vegyünk példának egy ismert korszakot és témát, mondjuk a Horthy-rendszert és annak szociálpolitikáját. A kutató sok éves munkája alapján érdekes, új adatokat ismertethetünk képen és szóban az akkori falusi orvosellátásról stb. Ez a történelmi ismerettel nem rendelkező néző számára is érthető, szemléletes. A műveltebb, tájékozottabb néző számára ugyanebben a témában vitázhatunk korábbi vagy mai helytelen nézetekkel, elmondhatjuk a frissen feltárt kutatási eredményeket. Vagyis: minden kérdésben „benne van” a kétirányú (többirányú) információ lehetősége.

Műsoraink mindenekelőtt ismeretterjesztő célokat szolgálnak, de sajnos időnként túlzottan oktató-jellegűvé válnak, ami összefügg azzal, hogy az ismeretterjesztést sokszor összekeverjük az oktatással. A kettő között vannak találkozási pontok, de a kettő nem ugyanaz.

Az oktatás és ismeretterjesztés mechanikus egybevetése nem csupán a történelmi adásokra vonatkozik, hanem ismétlődő tendenciaként nagyon sok televíziós műsorra. Indulatok nélkül jegyzem meg, hogy a televízió néha órákon keresztül oktat, s az ismeretterjesztés, az önálló gondolkodásra való nevelés helyett (hangsúlyozom: helyette és nem mellette) permanens felnőttoktatást végez. Alig marad lehetőség a néző számára, hogy végiggondolja és értékelje a látottakat-hallottakat, hiszen a televízió *helyette* gondolkodik és értékeli. (Sőt: a néző helyett lelkesedik is.)

Nem is szólva arról, ha a nézőt tájékoztatás helyett folyton-folyvást oktatjuk, megutál, megűn bennünket. Tudom, hogy a televízióknak oktatási feladatokat is el kell látnia. És, hogy ezt jól tudja csinálni, arra talán a legismertebb példa az Iskola-tévé, amely nélkül már szinte elképzelhetetlen az általános és középiskolai oktatás, főleg vidéken.

Természetesen az *oktatás* is túlzottan összefoglaló fogalom. Hiszen magában foglalja nemcsak a képzést, hanem a továbbképzést is. Az itt mondottakkal én mindenekelőtt az iskolarendszerű oktatást bírálom, ill. azt a törekvést, amely mindenfajta ismeretterjesztést iskolásan akar megoldani.

Tudom, nem ennek az írásnak a feladata, hogy részletesen elemezze az okokat, amelyek az oktatáscentrikus felfogáshoz vezettek, de egy alapokot feltétlenül meg kell jegyezni. Aki mindig *csak* oktatni akarja a felnőtt embereket, az voltaképpen lenézi nézőit, hallgatóit, olvasóit. Az nem informál, nem beszélget, nem együtt-gondolkodik, hanem valamifajta hamis hivatás-tudatból oktatgatja (kioktatgatja) a nála kevesebbet tudókat.

Érzek ebben valami értelmiségi gögőt, lenézést. Engem a narodnyikokra emlékeztet. Nem az ideológiájukra, hanem módszereikre. Az „okos” értelmiségiek „lemennek” a nép közé és oktatják őket. Félelmetes emlékeim vannak sok évvel ezelőtti vetélkedőkről, amikor a játékvezető szinte könnyes szemmel gratulált a versenyzőnek, mert „vasöntő léte” tudta: ki írta a Hamletet. Ha nem tekintjük partnernek a nézőt, súlyos kudarcra ítéltetünk.

A Századunk sorozat, minden nagy értéke és népszerűsége mellett abban maradt el a várokozástól, hogy szinte minden végkövetkeztetést, minden értékelést kimondott — alig hagyott valamit a nézőre. Nemcsak bemutatott egyes korokat, személyeket, eseményeket, hanem részleteiben értékelt is azokat. Ezzel igen fontos oktató funkciót töltött be, és mivel a feldolgozás módja színes és érdekes volt, mivel az eredeti dokumentumok, híradórészletek bemutatása maradandó élményt jelentett, a nézők közelebb kerültek a XX. század egyes eseményeinek, személyeinek, irányzatainak jobb megértéséhez. Ez fontos oktatási feladat volt. De az adások egy része a kelleténél kevesebb lehetőséget adott a néző számára a „továbbgondolásra”, az önálló következtetésekre. Egyik-másik adása (sőt adáscsoportja!) olyan részletesen földolgozta a témát, hogy

ügyszólván egyetlen részlet, esemény, személy „nem maradt ki”. Ennek a módszernek természetesen óriási előnye, hogy növeli az adás hitelességét és a nézőt más műsoroknál szélesebben tájékoztatja. Hátránya viszont: azzal, hogy „mindent elmond”, a néző számára szinte problémamentessé teszi a témát. A túlzott részletesség ugyanakkor aránytalanná is teszi a feldolgozást. A néző szinte elvész a részletek közt és alig tudja a lényegest a lényegtelenről megkülönböztetni.

Az eddig leírtakból gondolom kiderül, hogy az új sorozataink előkészítéskor kettős feladatot kellett megoldanunk. Egyrészt az adott kort dokumentarista eszközökkel bemutatni, másrészt az oktatáscentrikus (iskolapótló) szemlélettel szemben egy korszerű, a műveltség és művelődés igényeinek megfelelő feldolgozást biztosítani.

Mindkét feladat feltételezte, hogy a bemutatandó korszakról, eseményekről, személyekről többoldalú képet adjunk. Ehhez az kellett, hogy a gazdaságtörténeti, ideológiai és eszmetörténeti összefüggéseket a korábbinál alaposabban mutassuk meg. Részletes értékelés nélkül, csupán emlékeztetőül jegyzem meg, hogy pl. az „Alattvalók és királyok” című sorozatunkban a XV. század második felének elemzésénél a legnagyobb „közönségsikert” az aratta, amikor a szereplő történész részletesen elmondta, hogy az akkor forgalomban volt aranyforint mennyit ért. Mennyibe került egy vég posztó, egy tehén, mennyi volt egy zsoldoskatona bére. Mennyi pénzjövédeme volt a társadalom különböző rétegeinek stb. A nézőnek tehát volt mihez *kötni* a hallott adatokat. Új sorozataink mindenekelőtt ennek jegyében készültek. Sőt, éppen ezért éppen úgy kezdtünk e sorozatok munkálataihoz, hogy a néző számára is elfogadhatóvá tegyük az összetettebb, integráltabb történeti értékelést. Mindezt csak azért jegyzem meg, hogy világossá tegyem: *nem meggyőzni* kell a történelmi műsorok készítőit arról, hogy egy-egy korszakot széles összefüggésekben mutassanak be, hanem abban kell segíteni őket, hogy ez a bemutatás ne legyen iskolás.

Szívesen időzöm még egy kicsit ennél a témánál. Az elmúlt három év történeti műsoraikat, s bennük a sorozatokat mi magunk, a műsorok készítői bíráljuk a legélesebben. Ha újra készítenénk őket, sok mindent másképp csinálnánk. De az alapelveinken nem szívesen változtatnánk. Nem akarunk lemondani a magyar történelem egyes korszakainak földolgozásáról, illetve bemutatásáról. S ennek során semmilyen látványos vagy szentimentális felfogás érdekében továbbra sem kívánunk engedelményeket tenni a nacionalista szemléletnek, felfogásnak. A komplexebb, integráltabb felfogás alatt egyesek azt értik (ha nem is vallják be), hogy saját felfogásunktól idegen értékelések is helyt kapjanak. Ezek közül talán legveszélyesebb az a nézet, amely szívesen ad teret az „időtlen hazafiságnak” és könnyen nyit kaput a nacionalizmusnak. Mostanság néha lehet arról hallani, olvasni, hogy a fizikai dolgozók a napi nehéz munka után szívesen vonzódnak a romantikához, szinte várják a televízióban a romantikus műsorokat. Az ilyen nézet képviselői szívesen tüntetik fel magukat a munkások „barátjának”, akik természetesen „megértik”, hogy a nehéz munka után mire vágnak a munkások. Kell-e részleteznünk, hogy e nézet mögött mennyi lenézés, értelmiségi (vagy inkább polgári) gőg húzódik meg.

Személyes tapasztalataim félreérthetetlenül mutatják, hogy az igényes, színvonalas műsorok éppen a munkások körében milyen jó fogadtatást nyernek. Azt gondolom, hogy a szélesebb nézőrétegek ízlése nem mindig azonos azzal, amit a műsorkészítők vagy kritikusok feltételeznek.

A társadalomtudományi (és benne a történelmi) műsorok készítői számára a fő feladat, hogy az embert körülvevő társadalmi környezetről adjanak minél szélesebb és minél pontosabb képet.

Így tehát természetes, hogy műsorainkban mindenekelőtt az *embert* vizsgáljuk, illetve mutatjuk be. Természetesen ezt a feladatot sokkal könnyebb ellátni a közelmúlt történelmének bemutatásánál, mint korábbi századoknál. Ezért is érthetetlen számomra, hogy milyen „tartózkodóan” használjuk föl az elmúlt évtizedek híradóanyagait, fotóit, a személyes visszaemlékezéseket. Külön gondot okoz, hogy többnyire a már sokszor használt vagy ismert anyagok kerülnek be az újabb filmekbe. És még valamit: történeti műsoraink gyakran túlzottan összefoglaló jellegűek, és ilyenkorsajnos éppen az „ember” marad a háttérben, róla tud meg a néző a legkevesebbet. Külön kell még szólnom ennek kapcsán a személyes emlékekről, tapasztalatokról. A szemtanúk,

a kortársak megszólaltatása időnként nagyon mesterkélt, s ilyenkor több a sablon, mint a valóságos emlék.

Az elmúlt egy-két évtized történészvitái sok mindent, talán majdnem mindent tisztáztak a függetlenségi és társadalmi harcok kapcsolatában. Ma már közhelynek számít arról írni és beszélni, hogy milyen torzításokhoz vezet e kettő mechanikus egybevetése. Mégis a történelemkönyvek, történelmi filmek és ünnepi megemlékezések jó része nagyon keveset — szinte alig — szól a társadalmi harcokról, de nem spórol a festékekkel, ha a függetlenségi küzdelmeket kell színesen ecsetelni. Ez persze összefügg szentimentális történelemfelfogásunkkal is, hiszen sokkal könnyebb akár lelkendezni, akár könnyeket hullatni amikor csatazajra, dobpergésre, rohamra emlékezünk, mint a társadalmi átalakulás sokkal kevésbé látványos akcióira. (Nem szólva a történelem gazdasági-termelési oldaláról.) A néző pedig látványt akar. Ez érthető, hiszen iskolai tanulmányai, film és irodalmi élményei is ilyen irányba orientálják. Időnként figyelemreméltó „munkamegosztás” tapasztalható. A társadalmi és függetlenségi harcokra való emlékezések rendjében. A függetlenségi harcokról színes, izgalmas, drámai alkotások szólnak. A társadalmi küzdelmekről jobbára száraz, alig szemléltetett „kerekasztal-beszélgések”. Így azután a társadalmi átalakulás története elszűkül. Pontosabban akkor kap „igazi” tartalmat, ha fegyveres függetlenségi harccal párosul.

De a függetlenségi küzdelmek előtérbe helyezésének, illetve a függetlenségi és társadalmi harcok mechanikus egybevetésének sok más oka is van. Ezek közül hadd említsek egyet. A nem egészen jól értelmezett nemzeti összefogás, illetve a nemzeti egység félreértése könnyen ad teret nacionalista, vagy a nacionalizmushoz közelálló szemléletnek. Könnyebb az általános nemzeti és főleg fegyveres függetlenségi hagyományok mellé felsorakoztatni a „nemzet többségét”, mint a társadalmi harcok évfordulóit mellé. Ez érthető, hiszen mondjuk a Rákóczi-féle szabadságharcban *együtt* harcolt a jobbágy a nemessel... De az osztályharcban ugyanannak a nemzetnek tagjai álltak és állnak szembe egymással.

Ebben a felfogásban persze szerepet játszik az is, hogy az általános nemzeti (függetlenségi, fegyveres) hagyományok felszabadulás előtt *is benne voltak* a hivatalos megemlékezésekben. Igaz, más tartalommal, más előjellel, de azonos „dátummal” és részben azonos eseményekkel. A mai március 15-t ünneplő fiú vagy lány szülei 30–40 évvel ezelőtt *ugyanazt* a „Talpra magyar”-t szavalták, ugyanazt a Himnuszt énekelték, ugyanolyan kokárdát viseltek. A felszabadulás előtt is „benne volt a történelemben” a honfoglalás, Hunyadi János és Mátyás, Rákóczi, Kossuth, Petőfi és így folytathatnám a sort. A gond tehát nem azzal van, hogy Dózsa vagy Werbőczy, Kossuth vagy Haynau méltó-e a megünneplésre, hanem hogyan állunk azokkal az eseményekkel és személyekkel, amelyeket és akiket régen is ünnepeltünk.

Mindez a Televízióban még bonyolultabban jelentkezik. Hiszen nem lehet az egyes képekhez-képsorozatokhoz lábjegyzetet írni, nem lehet minden látványt külön-külön megmagyarázni. Gyakori az is, hogy sokszor a legjobb fotók, a legszínesebb eredeti filmvettetések, nem a lényegesebb hanem a periférikusabb ügyekről maradtak fenn. Egyetlen példa. Tavaly szerkesztőségünk egy jól sikerült filmet mutatott be a bécsi munkásfelkelés 40. évfordulójára. Ebben volt egy rövid részlet a bécsi városháza égéséről. Rengeteg emberben ez az igen plasztikus kép maradt meg első-sorban, holott a felkelésben sok, ennél fontosabb, de nem ennyire látványos esemény volt.

•

Az elmúlt három évben négy nagyobb történelmi filmsorozatot készítettünk. Ezek (nem a bemutatás, hanem a történelem sorrendjében): „Alattvalók és királyok” (XV. század második fele); „Várak-törökök” (a Mohács utáni évszázad); „Forradalmak kora és Magyarország” (XVIII. sz. végétől az 1830-as évekig); „Boldog békeidők” (Budapest és a magyar kapitalizmus a kiegyezéstől 1914-ig). Ebben az évben (1976) készítettünk egy nyolc részes sorozatot a Honfoglalásról, s jövőre (1977) egy sorozatot a Rákóczi-vezette szabadságharcról. Amint a felsorolásból is átható, olyan korszakok ezek, amelyek jelentős helyet kaptak a Horthy-rendszer hivatalos törté-

nelemtanításában is. Mit is lehet (lehetett) és kell tenni annak érdekében, hogy önként vállalt filmsorozatainkban úgy adjunk marxista értékelést, hogy a műsorok ne váljanak sematikus brosurá-szövegekké; hogy élményt, szórakozást is jelentsenek; hogy ugyanakkor ne sértsük a középkori és idősebb nemzedék érzékenységét. Mindezt úgy kellett előkészíteni, olyan körülmények közt, amikor (a „Boldog békeidők” kivételével) nem állnak rendelkezésünkre kortársak, fotók, filmanyagok. Mint már korábban jeleztem, a történeti rekonstrukció kínálta lehetőséget el akartuk kerülni. Maradt egy másik út: ha a legfontosabbnak azt tartjuk, hogy a legújabb kutatási eredményeket vigyük képernyőre, akkor ennek legjobb formája, ha nem közvetítő által kívánjuk eljuttatni a nézőhöz mindazt, amit fontosnak vélünk, hanem közvetlenül a téma jó (lehetőleg legjobb) ismerőjén, kutatóján keresztül. A kivitelezés természetesen újabb problémákat vet fel. Az egyik: a kutatók kiválasztása és megnyerése az ügynek. A másik: küzdelem önmagunkkal, saját rögeszméinkkel, beidegződött módszereinkkel. Ugyanis szívesen nyúlunk a régi, bevált módszerhez, amikor a kítűnő szakemberek által megírt anyagot megszerkesztve elmondatjuk egy vagy több színésszel, s a szöveg jól kiválasztott képanyag alatt hangzik el. A dokumentumfilmeknek ez a módszere ismert, bevált. De egy idő után unalmassá válik és főleg arra nem alkalmas, hogy a nézőt a kutatás új eredményeinek valósághűségéről győzze meg. De ha a kutató — miközben új információkat közöl — arról is beszél, hogy miként jutott új következtetésekre, miért módosította korábbi nézeteit, vagy min vitázik más kutatókkal, — azonnal hitelesebbé válik minden.

Ezért már az első új történeti sorozatunknál mindent a kutatók maguk mondtak el (Alattvalók és királyok). Igen ám, de a kutatók egy része rosszul beszél, időnként nehézkesen fogalmaz, „nem jól mutat a képernyőn” és még sorolhatnám a nehézségeket. Kiderült, hogy többségük túl hosszan beszél, és amit két-három percben el lehet mondani, azt öt-nyolc percig vagy még tovább meséli.

Érdekes módon a nézőket sokkal kevésbé zavarta, ha a kutatók nem mindig a televíziós kívánalmaknak megfelelően szerepeltek. S aki egy-egy sorozatot végignézett, valóban hálás volt a sok új információért.